

Alkoholizmus na Kysuciach v prvej polovici 20. storočia

Dušana ŠINALOVÁ

The alcoholism in Kysuce in the first half of the twentieth century

Abstract: The study describes region Kysuce and life of the people in this region in the first half of the 20th century. The next chapter describes the fact which contributed to the development of alcoholism in the Kysuce and its integration into the traditional culture and everyday life. There are describes methods of production and trade of alcohol and its impact on society. There are describes the consumption of alcohol and variety of ways to combat his drinking. The information is supplemented by the numbers and the real stories of people too. I summarize the social, natural and cultural causes of excessive alcohol in Kysuce in the end.

Key Words: Alcoholism, Smuggling of alcohol, Alcohol production, Migration, Folk customs and traditions, Social conditions, Kysuce – 20th century

Alkoholizmus na Kysuciach v prvej polovici 20. storočia

Alkohol sprevádza ľudstvo od dávnych čias. Získava sa z prírodných zdrojov kvasením, pálením, varením alebo kombináciami týchto spôsobov. Najstaršie historické dôkazy o existencii piva pochádzajú pred viac ako päť tisíc rokov, výroba vína sa rozšírila v antike, okolo roku 500

v Anglii vedeli destilovať z medu medovinu. Názov alkohol pochádza z arabčiny, „al koh l“ znamená jemne rozptýlený.

Región Kysuce sa nachádza na severozápade Slovenska, hraničí s Českou republikou a Poľskom. Je to hornatý kraj s rozptýleným osídlením na vrchoch, cez ktorý preteká rieka Kysuca. Charakter osídlenia Kysúc, ich historický vývoj a prírodné podmienky formovali tradičnú kultúru regiónu, ktorý bol charakterizovaný ako chudobný kraj s absolútnou prevahou katolíckeho obyvateľstva.

Historický a politický vývin v prvej polovici 20. storočia mal dopad aj na kysucké obyvateľstvo a jeho sociálno-ekonomickú situáciu. Periodicky by sa dal rozdeliť na časové obdobia: 1914–1918 1. svetová vojna; 1918–1939 medzivojnové obdobie; 1939–1945 2. svetová vojna; 1945–1948 obdobie prvej ČSR; od 1948 obdobie po februárovom prevrate.

Aurel Rutšek (1934, s. 1) opísal kysucký národ vo svojej práci *Sanácia*, ktorú napísal ako okresný náčelník Kysuckého Nového Mesta v triatych rokoch 20. storočia: „Na Slovensku, najmä v severných okresoch žije ľud chudobný, ktorý ani v časoch najpriaznivejšej konjunktúry nemal dostatočných prostriedkov k živobytiu spôsobom zdravým a rozumným. I keď zarobil, zárobok utrácal na rôzne neresti, pravotenie, zábavu a najväčšej miere na pijatiku. Najväčšou pliagaou nášho okolia je alkoholizmus, otravou tela a duše, skazou rodinného života, morovou ranou celého nášho bytia. Pri tom sa neobmedzuje na pitie slabého piva, prípadne občerstvujúceho a mierne rozveselujúceho vína, ale pijú sa studenou cestou vyrábané miešaniny, sedliacka pálenka, do ktorej, aby bola silnejšia, primiešajú notorickí pijani korenie, papriku, ba i iné látky, nie priam najchutnejšie. A potom »breňák«, »hameršlóg«¹ a Hoffmannské kvapky.² Už od útleho veku vysedáva šuhaj v krčme, upadajúc mravne, ba ani kojenci sú není výnimkou, dávajú mu do alkoholu namočené »cuclíky«, čím deti uspia a o opätovnom užívaní stanú sa z nich kreteny. Dospelí si plnia žalúdok namiesto jedla alkoholom, ktorý im vzdor zákonnému zákazu »na borg«³ poskytuje krčmár. Opilí tropia výtržnosti, poškodzujú sa na zdraví a na majetku, páchajú priestupky a iné trestné činy, prepíjajú svoju bezúhonnosť spolu so svojím zárobkom. Keď položíme na pitevný stôl jeden okres, ktorý sa stal už príslovečným Eldoradom pijanov, a počneme rozoberať číslice štatistiky o spotrebe

alkoholu, poskytuje nám to smutný obraz. Každá číslica záplava slz, ťažké strádanie, premárnený zárobok, zlomené existencie! Koľko blbcov, kretenov, nevyliciteľne chorých telesne a duševne a to všetko pre ten diabolský nápoj! Neosožia nič poučné prednášky, hrozivé plagáty, hojne rozširované propagačné letáky, márne sú zákonné opatrenia, výčitky svedomia, pije sa veselo ďalej, kým sú také-také, mnohokrát na najnutnejšie veci potrebné peniaze, alebo kým žije borg.“

MUDr. Ivan Hálek pôsobil ako lekár v Čadci v rokoch 1901–1905 a ďalších tridsať štyri rokov v Žiline. Po príchode na Kysuce, kde očakával ľud tvrdo žijúci, ale plný prirodzenej múdrosti a sily, našiel veľa prípadov pokročilej degradácie, duševnej zaostalosti, tuposti a zadubečnosti. Hľadal odpoveď, kde sa to v obyvateľstve berie: „Podľa vlastných skúseností a získaných faktov som usúdil, že určité jedy, medzi nimi práve alkohol, účinkujú priam selektívne na najrozličnejšie bunky ľudského tela, k akým patrí semeno muža a vajíčko ženy. A že z takejto otrávenej zárodkovej plazmy vzniká pokazené, degenerované ľudské mláďa. Vedel som, že na Kysuciach sa pije, a menovite sa pije pálenka. Ale o rozmeroch tohto pitia som si ani približne nevedel utvoriť predstavu. Masový alkoholizmus som pokladal za príčinu masovej degenerácie. Každú nedeľu a vo sviatok, keď sa vracali ľudia z kostola, to v čadčianskych krčmách len tak hučalo. Čadca bola známa tým, že ženy pijú práve tak a o nič menej ako chlapi.“ (Hálek, 1972, s. 25)

Ľudové tradície a zvyky

Spoločenské stretnutia na Kysuciach boli veselé a sprevádzané pitím alkoholu. Ľudia využili každú príležitosť, kde bol ponúknutý alkohol ako pohostenie: fašiangy, pytačky, hody, zásnuby, svadby, krstiny, kary, stavba domu, zber úrody, Vianoce, Veľká noc a pod.

Krstiny boli výlučne ženskou záležitosťou. Tieto oslavy mali bujarý priebeh, čo dokazujú mnohé piesne s lascívnymi testami a erotickými motívami podporené pitím alkoholu. Po ceste na krst sa krstní rodičia potúžili alkoholom a niekedy aj po ceste z krstu. Často sa vraj stávalo, že po zastávke v krčme a dostatočnom popíjaní na zdravie dieťaťa, zabudli na ticho spiace dieťaťko a domov prišli naprázdno. Na pytačky sa

dievčatám nenosili žiadne dary, ale pálenka. Na uvítanie sa pohostili, otcovia z pohárikov vyliali pár kvapiek aj na zem. Na Veľkú noc nezabudli dievky na odmenu za šibanie – pálenku. Smrť bola tiež sprevádzaná okrem rôznych obradov aj pitím pálenky. Zomretému sa do truhly zvykol dať okrem fajky aj chlieb a fľaša pálenky. Pri niektorých oslavách (krst, svadba) sa používala špeciálna fľaša hranatého tvaru „hranofka“, ktorá mala objem aj dva litre a bývala zdobená. Nebola v každom dome, požičiavala sa.

Zvyky pri vojenskom odvode boli tiež bohato sprevádzané užívaním alkoholu. Regrúti cestou z odvodu vyberali do klobúka peniaze na oslavu, hlavne na alkohol. Okoloidúci videli, že majú stužky a pierka, znamenie čerstvo odvedených, a preto im dávali podľa svojich možností aspoň drobné mince. Čerství odvedenci sa opili už v ceste a cestou domov spievali a robili výtržnosti. Mnohí pred odchodom pili, aby nemuseli myslieť na to, že rukujú. Cez víkend sa konali regrútske zábavy, kde sa vypilo množstvo domáceho alkoholu upraveného na lieh. V krčme sa objednávala borovička, slivovica, postupne víno a pivo. Regrútske zábavy mali svoju negatívnu stránku – bitky, pri ktorých dôležitú úlohu zohrával alkohol. Mládenci sa bili rukami, neskôr použili fľaše či stoličky. Po takýchto zábavách sa zvyklo hovoriť, „že sa nebili mládeňci, ale alkohol, čo vypili“. Pred narukovaním chodili regrúti po osade a lúčili sa so všetkými, tí ich pri rozlúčke obdarovali. Neoddeliteľnou súčasťou bol „proviant“ – jedlo a alkohol. Na cestu regrúti dostali po domácky vypálený alkohol, „hriate“⁴ a „kvit“⁵, ktorý sa „zešteloval“.⁶ Cestou na stanicu sa žartovalo, spievalo a zašlo do krčmy na poldeci a krátku rozlúčku so svojim krčmárom a krčmárovou dcérou (Kontrik, 2008, s. 15).

Pálenka sa používala na „oblaženie mysle a zahnanie červíka“, ľud sa ňou teda aj liečil. Žiaden liečebný účinok neprekonal nesmierne škodlivý vplyv alkoholu na zdravie Kysučanov. Občas sa v ňom robili výluhy z bylín na vnútorné použitie, hlavne na boľavý žalúdok, hnačku. Veľmi populárny bol denaturovaný lieh, smradľavý kvit, hamršľog. Ten sa kupoval za veľmi lacný peniaz a doma sa čistil, preváral, ochucoval a vznikal všade známy bren. Mal veľmi zhubný vplyv na zdravie Kysučanov. Zdá sa však, že potomkovia vrchárov niekedy len kamuflovali

svoju závislosť od alkoholu tvrdením, že borovička je všeliek a pomáha im. Bren sa v liečiteľstve uplatnil hlavne v prípade hospodárskych zvierat a ako dezinfekcia (Marec, 2011, s. 296).

Aspoň minimálne množstvo pálenky sa popíjalo pred začatím každej práce, pred oračkou, sejbou, pred senami, žatvou a potom každý deň ráno, aby sa všetko dobre držalo a všetko dobre dopadlo. Významnú úlohu či už v obžive Kysučanov, alebo ako zdroj príjmov z predaja plodín tvorilo zberačstvo, ktorému sa venovali hlavne ženy a deti. Zbierali sa lesné plody a rôzne časti rastlín na lúkach a pasienkoch. Boli nielen vítaným spestrením stravy, ale slúžili i na výrobu rôznych potrebných elementov potrebných pre chod hospodárstva, využívali sa v ľudovom liečiteľstve a z niektorých sa vyrábala domáca pálenka (plané jablone, drienky, jarabiny, trnky, hlôh, borievky) alebo sa používali na ochutenie liehu. Vždy bolo z čoho páliť alkohol. Niekedy sa spracovalo aj to, čo by mohli ľudia radšej zjesť.

Migrácia kysuckého obyvateľstva

Nízka výnosnosť pôdy, neefektívnosť poľnohospodárstva, pokles významu chovu oviec a dobytky spôsobili, že významným zdrojom obživy na Kysuciach sa stali doplnkové a vandrovné zamestnania: drevorubačstvo, pltníctvo, šindliarstvo, drotárstvo, podomový obchod a trhovníctvo. Vandrovné zamestnania mali značný vplyv na život rodiny a dedinského spoločenstva už aj tým, že sa nimi zaoberali prevažne muži, zriedkavo ženy. V ich neprítomnosti museli ženy doma prevziať starostlivosť nielen o domácnosť a výchovu detí, ale aj poľnohospodárstvo a chov dobytky. V obciach sa teda ženy schádzali v nedeľu na riešenie spoločenských a obecných vecí v krčme, pričom nechýbalo ani potúženie sa pálenkou (Pranda, 1989, s. 73).

Odchod drotárov do sveta bol sprevádzaný strachom z neznámeho. Prekonával sa vykonávaním určitých obradov pred cestou. Hlavným cieľom úkonov, postavených na poverách, bolo zabezpečenie šťastia na ceste a počas práce, ochrana pred zlým a dobrý zárobok a návrat. Zvykom tiež bolo pred cestou „odprisahať sa“ od pitia, pretože alkohol bol často jedinou útechou drotárov a vandrovníkov v krušných chvíľach

a pri ťažkej práci. Vo vizitácii obce Velké Rovné z roku 1798 je uvedené: „Mužovia idú za zárobkom do vzdialených provincií a kráľovstiev a oddávajú sa pijatike a sú preč 6, 8, 10 i viac rokov, nepamätajúc na ženu a deti.“ Drotári pri odprisahaní sľúbili, že nebudú piť aj niekoľko rokov, príp. si určili, koľko alkoholu môžu denne skonzumovať. Svoj sľub však obyčajne porušovali alebo obchádzali rôznym spôsobom. (Adamusová, 2010, s. 160) Na komunikáciu medzi sebou drotári a podomoví obchodníci využívali vlastnú tzv. krpošskú reč, krpoštinu. Alkohol a pitie alkoholu malo v tomto jazyku veľa ekvivalentov:

pálenka = šnaps, súkačka, tardimok, kukuľa, rapaňa, grňa, šán, tr-únek

pivo = šané, šarc

piť = súkať, drímať, drúľať, drumovať, slukať, drugať (Adamusová, 2010, s. 60).

V prvom desaťročí 20. storočia bol zaznamenaný zvýšený odchod Kysučanov do zahraničia (Ostravsko, Vítkovice, USA). Vysťahovalcami boli ľudia, ktorí hľadali prácu v továrňach, hutách, baniach a na stavbách. Za prácou na Ostravsko v tomto čase odchádzalo celkom 3500 robotníkov z Kysúc. Príčiny ich odchodu mali sociálny charakter „nedostatok pracovných príležitostí, minimálny zárobok, zadlženosť väčšiny obyvateľov spôsobená zderstvom obchodníkov s drevom a tiež neustálym delením majetku a alkoholizmom“ (Hegedús, 1899). Z obcí na Kysuciach odchádzali muži za prácou hlavne pre dobré zárobky, ale pre nedostatok spoločenských príležitostí, bol zárobok aj dôvodom nadmerného požívania liehových nápojov.

Pašovanie alkoholu

Vysoká cena zákonne produkovaného liehu a zákaz jeho predaja po vzniku ČSR boli dôsledkom rozvoja pašovania tohto druhu tovaru. Pašovanie bolo doplnkovým zdrojom príjmov, prekvitalo v obciach na slovenskopoľských (najmä Skalité, Čierne pri Čadci, Krásno nad Kysucou, Oščadnica) a slovensko-moravských hraniciach (napr. Vysoká nad Kysucou, Klokočov, Makov, Kornica) a v Nesluši. Pašovanie je tajné prenášanie tovaru cez hranice v zmysle importu aj exportu, pričom táto

činnosť sa v rámci jednotlivých lokálnych spoločenstiev nielen tolerovala, ale bola do istej miery aj vítaná. Bolo súčasťou ich existenčne núteného životného štýlu. Okrem potravín a hospodárskych zvierat sa výraznejšie rozšírilo aj pašovanie denaturovaného liehu, ktoré prekvi-talo vo dvadsiatych rokoch 20. storočia najskôr z Poľska, ďalšie dve de-saťročia z Tešínska a Ostravska. Dominoval dovoz nad vývozom, vo väčšine prípadov išlo o relatívne malé množstvo tovaru pravidelne ur-čeného pre vlastnú potrebu alebo na drobný predaj. Aj chudobné oby-vateľstvo bez stáleho príjmu však malo aspoň nejakú možnosť, ako si výhodnejšie zaobstarať jemu inak nedostupný tovar, resp. jeho odpre-dajom získať peňažnú hotovosť.

Po mníchovskej dohode sa moravské a sliezske oblasti stali súčas-ťou Nemecka, patrili do Protektorátu Čechy a Morava a nezákon-ná výmena tovaru sa zintenzívnila, pretože sa sťažil pohraničný styk s Poľskom, okupovaným nemeckou ríšou. Najmä kysuckí drotári, po-domoví obchodníci, ale aj mládež, muži a ženy, ktorí v rokoch 1939–1945 odchádzali do roboty na územia protektorátu, tvorili ideálnu skupinu pašerákov. Na Slovensko prepravovali aj denaturovaný lieh. Začal sa rozvíjať aj vývoz tovaru. Napr. začiatkom roka 1944 zadr-žala žandárska hliadka v Čiernom pri Čadci troch obyvateľov z Ne-sluše, ktorí sa na územie protektorátu pokúsili prepašovať batoh so 400 ks cigariet, 6 l slivovice, 1,5 kg slaniny a 1 nové náramkové hodiny. V období po skončení druhej svetovej vojny neexistovali takmer žia-dne hraničné obmedzenia. Obdobie po februárovom prevrate 1948 je charakteristické spoločensko-politickými zmenami súvisiacimi s ná-stupom komunistickej diktatúry. Pašovanie sa takmer výlučne stalo záležitosťou turistov, ktorí do Poľska načierno vyvážali cukrovinky, čokoládu a alkohol.

K preprave denaturovaného liehu na územie Kysúc sa využívali špe-cifické spôsoby. Kým sa denaturovaný lieh pašoval z Poľska, mohla byť do akcie zaangažovaná aj poľská pohraničná stráž. Lieh aj éter sa na poľsko-československé hranice dopravil vlakom. Tam ho prebrali poľskí colníci. Denaturovaný lieh z moravskej strany obvykle pašova-li muži zamestnaní na Ostravsku, resp. ich manželky. Obvykle cesto-vali vlakom, muži dochádzajúci do Sliezska za prácou aj na bicykloch.

Pokiaľ kvit prevážali pre vlastnú potrebu, niesli ho v kanvičkách. Pred colníkmi tvrdili, že v nádobách mali polievku a teraz ich domov nesú prázdne, prípadne v nich majú občerstvenie na cestu. Pokiaľ pašeráci cestu domov absolvovali na bicykli, denaturovaný lieh mohli prepravovať v trojlitrovom koženom mechu „mechurine“, akú vo svojej batožine ukrýval muž prichytený v roku 1936 pri železničnej zastávke Svrčinovec. Cyklisti však v ojedinelých prípadoch používali aj kurióznejšie skryšy. Takou bola tenká plechová nádoba kopírujúca tvar chrbta ohnutého nad riadením. Ženy zasa používali menšie mechy zo zajačej kože tzv. „pachoriny“, skryté pod sukňami. Ich výhodou bola pevnosť a nerozbitnosť. Zaujímavý bol aj pokus, pri ktorom pašeráci do kopca, ktorým prechádzala hranica, zakopali vyše 50 m vodovodný rúr. Cez ne chceli prelievať denaturovaný lieh zo Sliezska až na Slovensko. Jeho veľké množstvo sa našlo aj u muža, ktorý ho dopravoval z Mostov u Jablunkova v deviatich plechových a jednej sklenej nádobe. Mal ich skryté v slame na voze. Hliadke, ktorá ho zastavila na štátnej ceste v Podzávoze, tvrdil, že vieze múku. Oblúbenou bola aj doprava denaturovaného liehu po železnici. Muži aj ženy ho prevážali v mechoch uložených do batohov, ale aj v osemnástlitrových plechoviciach omotaných vlnenou prikrývkou, zabalených v hnedom papieri a previazaných motúzom. Vo vlaku si obyčajne sadali do zadných vagónov a vystupovali ako poslední. Prichytení pašeráci často tvrdili, že lieh potrebujú na veterinárne účely, nie na konzumáciu či predaj. (Šusteková, 2008, s. 76) Podľa jednej povesti pašeráci úkladne zavraždili strážcu hranice na trojmedzí Sliezska, Moravy a Uher. Vrah mu musel na mohyle postaviť kríž, ten bol drevený z čerstvo ostrúhaných smrekových konárov. Na hrebeni, ktorý bol dovtedy holý, svietil tento biely kríž do diaľky, a tak toto miesto dostalo názov Biely Kríž.

Spotreba alkoholu

Prefíkanosť krčmárov, najmä Židov, ktorí využívali biedu a jednoduchosť sedliakov, prispela k vysokej spotrebe alkoholu. Gazda sa ani nenazdal a prepil najlepšiu roľu alebo teľa, ktoré sa ešte ani nenarodilo, prehĺbila sa jeho bieda. Pálené sa v krčme pilo z pohárikov s dlhým

hrdlom. Samozrejme, pilo sa aj doma. Ľudia kupovali koncentrovaný lieh, ktorý riedili vodou v pomere 1:2. Občas sa varilo hriate, šam, varienka. Na masle roztopili trocha cukru, ktorý sa nechal skaramelizovať, podliali vodou a doplnili riedeným liehom alebo rumom. Hriate robili opatrne, pretože sa stávalo, že alkohol sa zapálil.

Pomerne bola rozšírená aj domáca výroba alkoholu, vrátane vína. Z raže sa páčila ražovica. Raž sa s trochou cukru nechal skvasiť a potom sa páčil vo veľkom hrnci. Na hrniec sa položil lavór so studenou vodou, ktorý fungoval ako chladič. Aby dobre tesnil, oblepil sa hrniec cestom z vody a múky. Toto jednoduché destilačné zariadenie vyžadovalo dva lavóre, preto výsledný produkt sa často nazýval ľavorovica. V Turzovke sa zvykla páliť aj samohonka z jednoduchého zákvasu z cukru a vody. Výroba v oficiálnych páleniciach v tomto období nebola známa.

Z lesných a záhradných plodov (čučoriedky, ríbezle, ostružiny, trnky a pod.) sa robilo víno. Prístup k alkoholu mali aj deti, občas im dali dospelí „liznúť“. Malý chlapci, ktorí sa nechávali najímať na sezónne práce, dostávali piť ako dospelí.

Smutnou kapitolou v histórii alkoholizmu bolo pitie nebezpečného denaturovaného liehu. Čistý kvalitný lieh bol lacný a dostupný (nosili ho chlapi z Ostravska) a hlavne dal sa piť. Kazil však krčmárom kšefty, pod ich nátlakom úrady rozhodli technický lieh denaturovať prísadami, ktoré by ho urobili nepoužiteľným. Denaturovaný lieh sa volal aj hamršľok či smradľavý kvit. Nič netušiac o frakčnej destilácii, postavili ľudia hrniec s denaturovaným liehom na pec a dovedy ho prevárali, kým prísady nevyprchali. Ochutili ho borievkami, trnkami alebo inými prísadami. Výsledný produkt sa nazýval bren alebo drot. Nie všetky škodliviny sa varením dali odstrániť, a tak sa bren podpísal na duševnom a telesnom zdraví. Niektoré popíjania sa končili tragicky (Marec, 2009, s. 169). Dokonca Ministerstvo vnútra SR zaslalo v máji 1941 Ríšskemu zdravotnému úradu v Berlíne list, v ktorom žiadalo, aby na územiach Nemeckej ríše, susediacich so Slovenskom, bol zakázaný voľný predaj denaturovaného liehu. Argumentovalo sa jeho konzumáciou obyvateľmi osád a kopaníc v čadčianskom pohraničí: „Tunajší jednotliví obyvatelia v skupinách domov v blízkosti hraníc, ba aj iných vzdialených samotách denaturovaný lieh pijú, ale táto okolnosť nemôže byť

dostatočne preukázaná, nakoľko tak robia tajne a susedia nechcú proti nim svedčiť.“ (Šusteková, 2008, s. 68)

Kysučania sa nevzdali pitia alkoholu ani v čase krízy, v tomto čase sa zvýšila spotreba lacnejších nápojov. Klesla spotreba vína a pálených liehových nápojov, rumu, borovičky, slivovice a za to vinári prešli asi na pivo, šnapsari na jednoduchý rozriedený lieh. Obchody s liehovinami a miešaným tovarom a kramárstva v zmysle paragr. 53 Živnostenského zákona č. 259 z roku 1924 boli oprávnené predávať v zatvorených fľašiach pivo, víno, prípadne i pálené liehoviny. Boli to v skutočnosti pokútne krčmy, ťažko kontrolovateľné. Kým v krčmách sa kontrolovali hygienické podmienky, v spomínaných obchodoch sa tajne čapovalo v rôznych neprístupných skrýšach, tmavých, špinavých a zo znečistených nádob.

Priemer spotreby liehu a pálených liehových nápojov v rokoch 1929–1933 bol 4,4l na dospelého obyvateľa, až 10,6 litra v meste. Pritom priemerná spotreba čistého alkoholu ročne na Slovensku v roku 1929 bola 2,5 litra.

Pre neuvážlivé protialkoholické opatrenia prijaté po vzniku ČSR, hľadali umiernené hnutia v boji proti alkoholizmu schodnejšie cesty. Jednou z nich bola snaha o zníženie spotreby vysokopercetných nápojov a zmenu orientácie širších vrstiev obyvateľstva na spotrebu nízkoalkoholických nápojov, napr. piva. Po uvoľnení trhu s pivom sa jeho konzumácia dostala pod priamy vplyv českých krajín. Slovenské pivovary museli konkurovať českým pivovarom hlavne na pohraničí. Oblúbenosť a konzumácia piva tak vzrástla aj na Kysuciach. Tabuľka ukazuje počet litrov podľa druhu alkoholu spotrebovaného na Kysuciach v rokoch 1929–1933 a dokazuje vysokú konzumáciu piva.

Tabuľka 1: Spotreba alkoholu v litroch v okrese Kysucké Nové Mesto (28 obcí)

Rok	1929	1930	1931	1932	1933
Druh alkoholu					
pivo	559 302	434 492	482 861	342 028	254 520
víno	107 283	82 694	79 242	54 286	39 470

liehoviny a likéry	91 762	61 336	52 539	40 036	30 838
lieh	27 383	18 512	23 155	15 824	10 870
priemerná spotreba v Kč na 1 obyv.	440	310	310	220	160

Zdroj: Rutšek, 1934, s. 17

V obciach sa nachádzalo priemerne 2,8 výčapu alkoholu a 1,7 predajne alkoholu. V Kysuckom Novom Meste pripadlo v roku 1932 iba 226 obyvateľov na jeden výčap či predajňu alkoholu.

Tabuľka 2: Počet predajní alkoholu

Rok	1929		1930		1931		1932		1933	
Typ predajne	výčapy	obchody	výčapy	obchody	výčapy	obchody	výčapy	obchody	výčapy	obchody
okres	77	58	77	59	80	59	81	55	80	53
Okresné mesto	13	4	13	4	13	4	13	4	13	4

Zdroj: Rutšek, 1934, s. 17

Boj s alkoholizmom

Ak slovenskí národní buditelia považovali pomaďarčovanie za hlavnú hrozbu, boj proti alkoholizmu možno označiť hneď za druhú výzvu, s ktorou sa chceli porátať. Pálenka pre nich znamenala pliahu, ktorá požierala slovenskú dušu, ťahala pospolitý ľud ešte do hlbšej biedy, veď neraz sa stávalo, že pijan prepil aj celý majetok. „Na hornom Slovensku sa viac pije ako hocikde inde... Chlapcovi polejú jačmenný chlieb pálenkou, aby sa mu vraj lepšie šmýkal dole krkom,“ zhrozene napísal krasňanský rodák Vojtech Ihriský (1923) do časopisu Orgánu československého hnutí abstinentního. Krajská protialkoholická komisia v Čadci v roku 1933 priniesla uznesenie: „My, ľudovýchovní pracovníci na najubiedenejšom kraji Slovenska, na Kysuciach, vedomí si nezdaru

našej ľudovýchovnej činnosti, odmietame zodpovednosť za šírenie sa alkoholizmu na Kysuciach a zvaľujeme ju na tých, ktorí nám v protialkoholickej práci neposkytujú morálnej, tým menej hmotnej pomoci.“ (Bútora, 1989) Uznesenie je dôkazom, že mnohé aktivity protialkoholických hnutí nezaznamenali väčší účinok.

Po vzniku ČSR vydal minister Vavro Šrobár, známy akciami proti alkoholizmu, zákon č. 64, ktorý obsahoval časovo neobmedzený zákaz výčapu pálených liehovín na území Slovenska v nedeľu a po väčšinu otváracích hodín pracovného týždňa. Jeho cieľom bolo zamedzenie nesmierneho požívania alkoholu a povznesenie duševnej a telesnej zdatnosti ľudu. Znemožnenie prístupu k alkoholu však malo za následok len čiastočné zníženie spotreby alkoholu. Obyvateľstvo riešilo problém pašovaním nebezpečného denaturovaného liehu a nezákonným pálením alkoholu v domácich páleniciach. V rokoch 1924–1929 bolo na Slovensku zhabaných 3561 kotlov na pálenie. V tomto období vznikali aj abstinentné organizácie, ktoré bojovali proti konzumácii alkoholu každého druhu a boli inšpirované prohibíciou v USA. (Hallon, 2009, s. 77) Krčmári proti Šrobárovmu zákonu protestovali, prinášali citovo podfarbené správy o dôsledkoch tohto opatrenia. Jeden z extrémnych prípadov požívania denaturovaného liehu, ktorý publikovali v novinách Slovenský hostinský, pochádzal z Čadce: „Pre zákaz odpredaja pohárikú dobrej slivovice naučili sa piť voľný denaturovaný lieh. V Čadci si doniesli na zábavu 30 litrov brenšpiritusu, kde to akosi prepaľujú, a tak sa celá spoločnosť spila až sa dalo asi 20 ľudí do pračky tak, že nepoznal syn otca a otec syna. Prali sa tak, že Jozefovi Fujákovi vybili dva zuby a Janovi Dlabačkovi odkusli prst. Keď sa už dosť nafackovali, pohádzali sa na zemi na jednu hromadu, kde sa začali kusať, ktorý kde mohol.“ (Hallon, 2009, s. 81)

Aj spomínaný lekár Ivan Hálek sa snažil mravným horlením a trpezlivým presviedčaním pracovať proti alkoholizmu. Spočiatku si myslel, že hlavnou príčinou biedy je alkoholizmus, ale navštevovaním chudobných dedinčanov a najmä kopaničiarov v ich príbytkoch a spoznávaním ich spôsobu života, začal o tejto teórii pochybovať. Jedným z hlavných účinkov alkoholu je euforikum, čo znamená, že dáva opojenému pocit ľahkosti, spokojnosti a zabudnutia. Všetky biedy a trampoty dňa

akoby boli „z mozgov zotreté“ a miesto vedomia biedy nastupuje radosť zo života. Alkoholizmu najväčšmi prepadávali práve najchudobnejší a najzodratejší ľudia, obyvatelia kopaníc. Postupne začal alkoholizmus pokladať za následok „biedy, bezvýchodiskovej úbohosti života uprostred driny, špiny a blata“ (Hálek, 1972, s. 31). Usiloval sa pozdvihnúť kultúrnu úroveň a duševnú zaostalosť ľudu Kysúc napr. požičiavaním kníh, uverejňovaním skúseností. Presviedčal svojich pacientov o škodlivosti alkoholu, prednášal o jeho účinkoch, propagoval protialkoholický spolok.

Okresný náčelník Kysuckého Nového Mesta navrhol v roku 1934, aby okres zvýšil a vzal dávku z nápojov do vlastných rúk a získal tak prostriedky, podľa jeho výpočtov 80–140 000 Kč, na povznesenie okresného hospodárenia. Okrem značného príjmu pre okres, chcel tak čeliť i škodlivému, prehnanému alkoholizmu. Zo získaných financií navrhoval budovať okresné zariadenia (cesty, školské budovy, sociálno-zdravotný ústav, vzorné studne, kanalizácie a pod.), ktoré by boli vo všeobecnom záujme obyvateľstva, „z jednej strany zmierniť nadmerné používanie alkoholu, zbytočným urobiť mnohé ustanovizne odpo máhajúce následkom pijatiky a z druhej strany zlepšiť hmotný stav obyvateľstva, jako i niektorých hostinských a krčmárov, lebo pri vysokej sadzbe dávky nebude možno dávať trúanky na úver a keď dak torý krčmár preca poskytne úver, dosiahne ho trest s tým, že hmotne sa zničí“. Predpokladal, „že voči tomuto návrhu by boli námietky, ktoré by zapríčinili u mladých a veľkých mnoho kriku, odzneli by búrlivé protesty, podávané by boli nespočetné memorandá, nadávalo by sa veselo, páni poslanci a senátori by cítili pod sebou trasúce sa kreslá, novinári i v mŕtvej sezóne by mali o čom písať, hovorilo, písalo, kričalo by sa o zničení priemyslu, o zničení existencie a snáď by odznelo i podozrenie spiatočníctva, otvorené, ba čo horšie – skryté by boli podujatia na tých, ktorí by sa opovážili súhlasiť s týmto »nesmyselným návrhom« (pôvodcovi sa to i ta už dostalo), avšak, ak nesčíselné protialkoholické prednášky, novinárske články, protialkoholické akcie, letáky, plakáty, filmové obrázky a všetky tie trúby a bubny na potieranie nadmerného alkoholizmu nechcejú byť len puhým pokrytectvom, nech je v záujme trpiacich milionárov na túto morovú ranu nemilosrdne priložený nôž,

nech je ona vykrojená, pacient a snáď prechodne po operácii dostane závrat a zoslabne, ale neskôr sa vzbudí k novému životu a potom bude Slovak nie zpalenčeným bedákom, ale zdravým, svalnatým obrom, ktorý hrave bude vedieť zdolať všetkých nepriateľov, na jeho bytie číhajúcich“ (Rutšek, 1934, s. 13).

Prostredníctvom kanonických vizitácií cirkev mapovala svoje farnosti a zapisovala si stav v jednotlivých farnostiach, ako fungujú, čím žijú. V jednej z nich z roku 1790 sa píše, že krasňanskú farnosť sužovali krčmári. Vraj odrádzali veriacich od popoludňajších bohoslužieb, podnecovali opilstvá, hádky a bitky, tiež rušenie nočného pokoja. (Kubica, 2011) Duchovenstvo sa k problému s alkoholom teda postavilo po svojom. Od notorických ožranov, ktorých priviedla obyčajne žena alebo matka, prípadne sa prihlásili sami, brali sľub alebo prísahu, že sa zrieknu alkoholu. Najskôr len na určitú dobu, na niekoľko mesiacov, na pol roka atď. Častým výsledkom prísahy bolo, že z opilca robila krivoprísazníka. Účinnejšia bola prísaha, ktorá zaväzovala vzdať sa len najtuhších druhov liehovín, ale dovoľovala pivo a víno. Ak sa neosvedčil jednoduchý sľub v súkromí na fare, zavolať kňaz vinníka pred oltár pri omši, kde musel svoj sľub potvrdiť pred očami celej farnosti. Ak porušil aj ten, prikázal farár kostolníkovi, aby previnilca zmlátil v sakristii palicou (Hálek, 1972, s. 72).

V roku 1931 s prihliadnutím na zlú hospodársku situáciu obyvateľov, sa rozhodla obec Ochodnica vydať občiansky poriadok. Okrem iného sa v ňom nariadovalo v nedeľu a vo sviatok v krčmách a obchodoch presne dodržiavať otváracie a zatváracie hodiny, zakazovali sa nepovoľené zábavy. O rôzne obmedzenia sa pokúšali aj iné obce.

Záver

V opisovanom období boli Kysuce najzaostalejším krajom Slovenska s najväčším percentom negramotných ľudí. Sú to hlavné sociálne príčiny, ktoré stoja za alkoholizmom. Mnohí vtedajší autori uvádzali, že Kysučania využívajú alkohol na to, aby zabudli na ťažký život a aspoň na chvíľu odľahčili svoju myseľ od mnohých problémov a žalúdok od hladu. Vzdelanosť bola nízka, deti sa vychovávali a vzdelávali

hlavne v rodine, ktorá im ale nemala na inteligenčnej úrovni čo ponúknuť. Samotní rodičia nemali žiadne vzdelanie a spôsob ich prežívania a „múdre“ rady k alkoholizmu skôr podnecovali. Rodina je dôležitým faktorom, ktorý prispieva ku vzniku a udržiavaniu alkoholických problémov. Ľudová riekanka vyjadrujúca smäď hovorí za všetko: „Čehoše človeku žado, to mu neublíži.“ Horšie je, že s uvedeným názorom sa stretávame i dnes.

Ďalším sociálnym problémom boli aj politické zmeny a spoločenské udalosti. Bolo to obdobie vojen, vzniku republiky, prevratu. Uvedené skutočnosti prispievali k nízkemu rozvoju industrializácie, pomalému prenikaniu technických vymožeností, teda k vysokej nezamestnanosti. Nezamestnanosť využívali špekulanti, lebo vedeli, že Kysučan si vyberie radšej prácu s nižším príjmom ale vyššou ponukou alkoholu. Rodiny často ostávali bez otca či už preto, že muži odišli za prácou alebo zahynuli vo vojne. Všetko viedlo k ešte väčšej a hlbšej biede a beznádeji kysuckých obyvateľov. A alkohol pomáhal zabúdať. Tento jav sa nazýva elendsalkoholizmus.

Spoločnosť sa snažila zákonnými obmedzeniami či príkazmi zamedziť konzumácii „pliagy“. Mnohé myšlienky prevedené do zákonov boli dobré, ale nemali väčšieho účinku. Ako som vo svojej práci uviedla, krčmári zákazy obchádzali a obyčajný ľud si lieh zaobstaral nelegálne pašovaním alebo jeho výrobou v domácnostiach. Blízkosť hraníc s Poľskou a Českou republikou im poskytovala vhodné podmienky k pašovaniu. Z uvedeného vyplýva, že žiadny zákaz či príkaz nadmerné požívanie alkoholu nezastavil.

Sociálne potreby, pokiaľ ich Kysučania uspokojovali, uspokojovali sa formou živelnej aktivity v nehygienických miestnostiach s hlavnou náplňou zabaviť sa pri alkohole. Alebo po omši v krčme, ktorá sa stávala prvou zástavkou kopaničiarov, kým sa vydali do svojich chalúp niekde na vrchoch. Alkohol sa stal akceptovanou drogou v kysuckej kultúre.

Ján Porod, ktorý bol v roku 1928 školským inšpektorom v Čadci, opísal hospodárske pomery jedným slovom: „Bieda.“ (Kultúrny, 1928, s. 57) Bieda ľudu v tomto kraji siahala ďaleko do minulosti. Nehostinný hornatý kraj, neúradná pôda a studená klíma s dlhými zimami neponúkal usadlíkom veľa možností. Napriek tomu sa húževnatí obyvatelia

za vidinou vlastného domčeka a pôdy sťahovali do vrchov, preto sú Kysuce typické kopaničiarskym osídlením. Vyklčovali lesy a do úmoru drelí na poličkách, ktoré prinášali málo úrody a ešte aj z tej museli odovzdávať časť jej majiteľom. Prilepšiť sa snažili chovom hospodárskych zvierat. Tieto prírodné pomery a aj nedostatok surovín a energetických zdrojov sú hlavnými ekologickými príčinami chudoby a aj alkoholizmu. Paradoxom je, že ľudia síce mali nízky príjem a polička ich nevedeli zasýtiť, obľúbenej pálenky sa nevzdali. Nachádzali si rôzne spôsoby ako sa k nej dostať alebo ako si ju vyrobiť. Jedným zo spôsobov bolo aj nelegálne vyrábanie páleného a vína v domácnostiach z darov prírody, ktoré im ponúkal aj nehostinný kraj.

Medzi kultúrne príčiny ničivého alkoholizmu na Kysuciach patrili najmä tradície a zvyky. Pitie liehových nápojov sprevádzalo snád' všetky zábavy, oslavy či sviatky, dokonca aj bežnú každodennú činnosť a prácu. Tvorilo súčasť každodenného života a spoločenskej kultúry. Pilo sa vo veľkom množstve, rôzne porekadlá obhajovali pitie alkoholu. Alkohol podaný pri obrade (napr. na redukciu strachu) posilňoval pocit spolupatričnosti. Rodičia tieto zvyklosti prenášali na svoje deti, preto vykoreneniu týchto zvykov nemohli pomôcť ani činnosti mnohých dejateľov a spolkov. Alkohol sa dokonca považoval za všeliek. O obľúbenosti alkoholických nápojov hovorí aj množstvo mien a názvov, ktoré mu jeho užívatelia v oblasti dali.

Vplyv na kultúru pitia mali aj Čechy. Či už ide o spomínanú možnosť pašovania alebo v neskoršej dobe zvýšenie obľuby pitia menejalkoholického piva. V susednej krajine bolo množstvo pivovarov, ktoré vyrábali kvalitné a chutné pivo a konkurovali panským pivovarom na Kysuciach. Pivo sa stalo riešením pre Kysučanom v čase krízy, lebo bolo lacnejšie ako lieh.

Ďalšou príčinou zhubného dopadu alkoholu boli židovskí krčmári. Tí núkali alkoholom ohľúpeným a drinou zodraným chudákom ešte viac pijatiky na úpis. Tak vyšli pre smäd na žobrácku palicu aj pomerne majetní gazdovia. Potom živorili aj ich rodiny a dotvárali tak pravdivý a smutný mýtus o tomto kraji.

Žiaľ, ľudí, ktorí prepadli alkoholu, nikto nedonúti zmeniť ich životný štýl.

Poznámky:

¹ Denaturovaný lieh

² Chemická látka éter

³ Ľudia dávali krčmárom za alkohol úpisy na úrodu, na hnutelný a nehnuteľný majetok, ktorý sa neskôr stal predmetom dražby.

⁴ Varená sladká pálenka

⁵ Názvy kvit alebo okvit boli odvodené od aqua vitae – živá voda

⁶ Uvaril sa s vodou

Literatúra:

ADAMUSOVÁ, J., HALLONOVÁ, K., KENDROVÁ, K., KONTRIK, A., VÁLEKOVÁ, M. *Drotárstvo: Veľká kniha o slovenskom drotárstve*. Martin: Matica slovenská, 2010.

BÚTORA, M. *Mne sa to nemôže stať: sociologické kapitoly z alkoholizmu*. Martin: Osveta, 1989.

HÁLEK, I. *Zápisky lekára*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1972.

HALLON, L. 2009. Premeny pohostinskej živnosti a kultúry konzumácie alkoholu na Slovensku 1918–1938. In *Od osmičky k osmičke*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009.

HEGEDŮS, L. A magyarok kivándorlása Amerikába. In *Budapesti Szemle*, 1899, č. 274, s. 13.

KONTRIK, A. Zvyky pri vojenskom odvode a rukovaní na Kysuciach v 1. polovici 20 storočia. In *Zborník Kysuckého múzea 11/2008*. Čadca: Kysucké múzeum, 2008. s. 5–29.

KUBICA, P. *V – Vizitácia*. Čadca: TKK Kysuce, 2011.

Kultúrny vývoj Kysúc (horných) v rokoch 1918–1928. Čadca: Propagačná komisia P. S. J. S., 1929.

MAREC, J. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martina: Matica slovenská, 2011.

MAREC, J. *Ľudová strana na Horných Kysuciach*. Čadca: Kysucké múzeum, 2009.

PRANDA, A. Vandrovne zamestnania. In *Zborník Kysuckého múzea 8/1989*. Čadca: Kysucké múzeum, 1989.

RUTŠEK, A. *Sanácia hospodárstva okresov – alkoholom*. 1934.

ŠUSTEKOVÁ, I. Pašovanie ako špecifické doplnkové zamestnanie na Kysuciach v 1. Polovici 20. storočia. In *Zborník Kysuckého múzea 11/2008*. Čadca: Kysucké múzeum, 2008. s. 62–82.

Kontakt na autorku příspěvku:

PhDr. Dušana Šinalová

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

e-mail: dusicka.s@gmail.com